

Картинки згодом додадуться

Фразеологізми: значення, походження, уживання

Сталі звороти Розберемо, чому кіт наплакав означає дуже мало, звідки беруться такі сполучення і як їх уживати без помилок.

Що ховається за цими зворотами

1

втекти **накивати п'ятами**

2

дуже мало **кіт наплакав**

3

мовчати **тримати язик за зубами**

Що спільного в цих трьох зворотів? Усі три звороти ми не будуємо заново, а беремо готовими з пам'яті.

Фразеологізм як готова словесна формула

Стійке сполучення

Фразеологізм відтворюється у мовленні як готова словесна формула, а не твориться щоразу заново.

Цілісність значення

накивати п’ятами означає втекти, кіт наплакав означає дуже мало, тримати язик за зубами означає мовчати.

Багатозначність

очі витріщити може означати щось роздивлятися, здивуватися, розсердитися.

П’ять ознак фразеологізму

Відтворюваність 1

зворот беремо з пам’яті готовим, а не будуємо заново

приклад

як по нотах

Постійний склад 2

слова в звороті не замінюють синонімами

приклад

тримати язик за зубами

Стійкі граматичні категорії 3

має стійкі граматичні категорії

приклад

пекти раків

Одна синтаксична функція 4

у реченні всі компоненти виконують одну роль

приклад

вивести на сухе

Зв’язки з іншими зворотами 5

фразеологізми мають синоніми й антоніми

приклад

ні риба ні м’ясо

Фразеологізм чи вільне словосполучення

стійкість + цілісність = фразеологізм Перевіряємо зворот за чотирма питаннями.

Ознака	Фразеологізм	Вільне словосполучення
Значення цілісне, не з суми значень слів	так	ні
Склад можна замінити синонімами	ні	так
Відтворюється в мовленні готовим	так	ні
У реченні виступає одним членом	так	ні

> Тому в реченні весь зворот підкреслюємо як один член. накивати п’ятами = втекти

Знайдіть фразеологізм у реченні

1. Усе в мене поки що є: і хліб і до хліба (О. Гончар).

2. І нам у роботі, щоб далі зростати, прийдеться ще й декому перцю давати (С. Олійник).

3. Як Пилип із конопель, вискочив я на галявину та й став ні в сих ні в тих, казна-що й подумавши (Остап Вишня).

4. Ми не маємо зараз підстав дерти носа догори (А. Подолинний).

ПІДКАЗКА

Спершу знайдіть слова, які разом означають не те саме, що кожне з них окремо, а потім підкресліть увесь зворот однією лінією.

Чотири типи фразеологізмів за будовою

Зрощення 1

значення не випливає зі значень компонентів

приклади

точити ляси, пекти раків, збити з пантелику

Єдності 2

цілісне значення вмотивоване значенням компонентів

приклади

зробити з мухи слона, пальцем не ворухнути, мілко плавати

Сполучення 3

кожне слово має чітке значення, але один компонент зв’язаний

приклади

брати участь, досада бере, розквасити ніс

Вирази 4

стійкі синтаксичні конструкції, що складаються зі слів із вільним лексичним значенням

приклади

Біда біду перебуде, Перша ластівка, Гроші не пахнуть

Розподіліть звороти за типами

1. Знайдіть звороти, у яких жодне слово не підказує загального значення. накивати п’ятами, теревені правити

2. Знайдіть звороти, значення яких можна вгадати з образів. тримати камінь за пазухою, пальцем у небо

3. Знайдіть звороти з одним зв’язаним компонентом. дати відсіч, надати відповідь

4. Знайдіть прислів’я і крилаті вислови. Крапля камінь точить, Гроші не пахнуть

РЕШТА МАТЕРІАЛУ

Покласти зуби на полицю, горшки побити, гнівити Бога, нюні розпускати, клепку втратити — клас розбирає самостійно.

Звідки беруться фразеологізми

Спостереження за дійсністю
мова пряль, рибалок, перукарів, музикантів, математиків, військових

Іншомовні запозичення
сталі міжнародні звороти

Образ стає загальним
конкретне ремесло чи чужа мова віддають зворот усій мові

фразеологізм
готова формула в мовленні

Тому дослівний переклад такого звороту іншою мовою не працює.

З мови ремесел
розмотати клубок, спіймати на гачок, під один гребінець, як по нотах, піднести на щит

Запозичені
буря у склянці води, перпетуум мобіле, тут собака зарита

Визначте джерело кожного звороту

1. З якого джерела походить кожен зворот? скринька Пандори; іудині срібники; на два фронти; Бути чи не бути?

2. З якого джерела походить кожен зворот? яблуко незгоди; вмивати руки; грати першу скрипку; Прийшов, побачив, переміг

3. З якого джерела походить кожен зворот? прокрустове ложе; друге пришестя; зміна декорації; Іду на ви

4. З якого джерела походить кожен зворот? нитка Аріадни; вавилонське стовпотворіння; піднести на щит; Борітеся, поборете

ПІДКАЗКА

Шукайте слово, яке зберегло пам’ять про ремесло, книгу чи автора, і від нього йдіть до джерела.

Словники: де перевірити значення звороту

1627

у Києві виходить словник Памви Беринди, визнаний в Україні, Росії, Польщі й Молдові

1907–1909

виходить чотиритомний «Словарь української мови» Бориса Грінченка, понад 70 тисяч слів

1971–1980

виходить «Словник української мови» в одинадцяти томах, близько 135 тисяч слів

2001

з’являється електронна система «Словники України» з окремим розділом «Фразеологія»

> Значення звороту перевіряємо у тлумачному або фразеологічному словнику, а не вгадуємо на око.

Який стиль які звороти любить

Науковий і офіційно-діловий

книжні терміни (сила тертя) і ділові кліше (порядок денний)

Публіцистичний і художній

тут доречні термінологічні, народнорозмовні, фольклорні звороти, афоризми, прислів’я та приказки.

Розмовно-побутовий

переважає іронічно-знижене забарвлення: без кебети в голові, ридма ридати.

Помилки у вживанні фразеологізмів

Що зруйновано і як звучить норма	Ненормативно	Нормативно
Підміна компонента	Улас Забрьоха хотів свататися до Олени, але вона відмовила йому гарбузом	Олена дала Уласові гарбуза
Заміна образу	У нього від радості очі рогом лізуть	У нього від подиву очі на лоба лізуть
Неточне дієслово	Закопав Тарас свій талант у землю	Зарив Тарас свій талант у землю
Змішано два звороти	Катря похнюпила голову і мовчала, як рибонька об лід	Катря похнюпила голову і мовчала, як риба
Підміна слова у звороті	Ми зберігали олімпійське заспокоєння	Ми зберігали олімпійський спокій

> Зворот має стійкий склад, тому переробляти його на свій лад не можна.

Звідки прийшов цей зворот

З якого джерела походить фразеологізм «яблуко незгоди»?

А	Античні міфи
Б	Біблія
В	Мова ремісників
Г	Висловлювання письменників

Визначте тип звороту

До якого типу належить зворот «точити ляси»?

А Фразеологічне зрощення

Б Фразеологічна єдність

В Фразеологічне сполучення

Г Фразеологічний вираз

Що тепер знаємо про сталі звороти

Додому: антоніми, розповідь, відповідники

- Вправа 249: доберіть антоніми до зворотів пасти задніх, без клепки в голові, як у жаби пір’я.
- Вправа 251: напишіть розповідь «Мій ранок», уживаючи фразеологізм у кожному реченні.
- Вправа 253: доберіть українські відповідники до білоруських, російських і польських зворотів.
- Вправа 254: випишіть крилаті вислови Івана Франка і Лесі Українки.

Ворон, Солопенко, українська мова, 10 клас, с. 165–167.